

טעמי המצוות

ישראל וונדי

בני דורנו מאופיינים, בין היתר, בצורך להבין ולהזדהות עם מעשיהם. צורך זה מופיע בכל תחומי החיים: בבית הספר, בצבא, בעבודה וכמובן שגם בכל הנוגע לקיום מצוות. לרוב נבקש לדעת מדוע אנו מקיימים מצווה מסוימת, מה היא תורמת לנו או תורמת בכלל. הבנת המצווה תשפיע גם על אופן קיומה. כבר חז"ל דנו בטעמי המצוות, ובדורות שאחריהם הופיעו התייחסויות מפורטות יותר לעניין. במאמר זה נעסוק במספר התייחסויות של חז"ל לנושא, ונסקור שלוש שיטות עיקריות: שיטת הרמב"ם, שיטת הרמב"ן ושיטת המהר"ל.

מצוות פרה אדומה היא אחת המצוות המפורסמות כחוק¹, כלומר כמצווה בלא טעם גלוי. קיום מצווה זו מבטא אמונה בערך הטמון בה, ודבקות ברעיון שערכו של קיום מצוות נעוץ בעצם העובדה שהקדוש ברוך הוא הוא שציווה אותן, גם אם טעמן אינו ידוע לנו.

עם זאת, למרות שפרה אדומה נחשבת כחוקה, הוצע לה גם טעם, כפי שאמרו חז"ל במדרש במדבר רבה:

אמר שלמה: על כל אלה עמדתי, ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי, "אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני" (קהלת ז, כג).

[...] אמר ר' יוסי ברבי חנינא: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לך אני מגלה טעם פרה, אבל לאחר - חוקה [...] וכתוב "והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון" (זכריה יד, ו), "קפאון" כתיב, דברים המכוסין מכם בעולם הזה, עתידים להיות צופים לעולם הבא...

(במדבר רבה פרשה יט ג-ו)

1 עיינו רש"י במדבר יט, ב.

ממדרש זה עולה שאפילו לפרה אדומה יש טעם, קל וחומר לשאר המצוות. מסקנה זו גם מתבקשת מעצם ההגדרה של מצווה וטעם. אם ניתנו המצוות מהקדוש ברוך הוא, הן ניתנו כנראה לשם מטרה מסוימת, ואותה מטרה היא טעמה של המצווה. אלא, שהתורה ממעטת ביותר בגילוי טעמיהן של מצוות, והדבר קשה, כיוון שלהבנת טעם המצווה השלכות של ממש על אופן קיומה, הן באשר לפרטי המצווה והן באשר לכוונות הלב המתלוות אליה.

במסכת סנהדרין חז"ל מסבירים למה לא התגלו טעמיהן של רוב המצוות:

ואמר ר' יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי תורה? שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם. כתיב "לא ירבה לו נשים [ולא יסור לבבן]" (דברים יז, יז) – אמר שלמה: אני ארבה ולא אסור, וכתיב "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו" (מלכים א' יא, ד) וכתיב "לא ירבה לו סוסים [ולא ישיב את העם מצרימה]" (דברים יז, טז), ואמר שלמה: אני ארבה ולא אשיב, וכתיב "ותצא מרכבה ממצרים בשש" וגו' (מלכים א' י, כט).

(סנהדרין כא ע"ב)

דברי ר' יצחק מלמדים שגם לאחר הבנת טעמה של מצווה, יש לקיימה בפשטות, בלי לחשב אם המצווה רלוונטית, או שאינה רלוונטית לנסיבות. ייתכן שמימרא זו רומזת לאפשרות שלא נבין את כל טעמיהן הנסתרים של המצוות, ואף טעמיהן הגלויים מבוססים על פסיכולוגיה עמוקה, שאפילו החכם מכל אדם לא ירד לחקרה. גם אם טעמיהן אינם מפורשים בתורה, כדי שבני אדם לא יפעילו את שיקול דעתם וישנו מן הכתוב לפי הבנתם, הדעת נותנת שמאחוריהן עומדת סיבה. אף הנפש נוטה לחפש טעם למעשים. חז"ל במדרש בראשית רבה מציגים כיוון כללי להבנת טעמי המצוות. הם עונים שם גם על שאלה בסיסית בקיום המצוות: הרי הקדוש ברוך הוא אינו משתנה בעקבות קיום המצוות שלנו, והוא גם אינו זקוק להן. לשם מה אפוא ניתנו לנו תורה ומצוות?

"האל תמים דרכו אמרת ה' צרופה" (תהלים יח, לא) [...] וכי מה איכפת ליה להקדוש ברוך הוא למי ששוחט מן הצואר, או מי ששוחט מן העורף? – הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות.

(בראשית רבה פרשה מד א)

אין מציאותו של ה' גדלה או קטנה לאור כמות המצוות שבני האדם מקיימים. המצוות ניתנו כדי לתקן אותנו, את בני האדם.

כיצד המצוות 'מצרפות' את הבריות? הראשונים חלוקים בתשובותיהם לשאלה זו. נעיין בשלוש פרשנויות.

א. שיטת הרמב"ם

לדעת הרמב"ם יש לכל מצווה טעם כללי. כל מצווה נועדה לתקן אמונה, דעה, מידה או הנהגה חברתית. בספרו 'מורה נבוכים' הוא מתייחס באריכות לסוגיות פילוסופיות שהעסיקו את בני דורו. בדרכו האריסטוטלית השיטתית מוכיח הרמב"ם, שהעולם נברא ושהקדוש ברוך הוא אינו בעל גוף. הוא מבאר את הביטויים בתורה המייחסים לה' תכונות גשמיות, מסביר את עניין הנבואה והשכינה, ולקראת סוף ספרו,

החל מפרק כה בחלק השלישי, הוא מרחיב את הדיון בטעמן של המצוות. השאלה הראשונה שבה דן היא אם יש למצוות טעם. הוא משיב שבאופן כללי יש לכל מצווה טעם, אך אין טעם לפרטיה:

והוא: שכלל המצוות יש להן טעם בהחלט, ובגלל תועלת מסוימת צווה בהן. אבל פרטיהן, הן אשר נאמר בהן שהן לפשט הציווי.

המשל בכך, שהריגת בעל חי לצורך המזון הטוב תועלתו ברורה, כמו שנבאר אבל היותו בשחיטה ולא בנחירה, ובחתיכת הושט והקנה במקום מיוחד – הרי אלו ודומיהן לצרוף בהן את הבריות. וכך יתבאר לך מן המשל שאמרו "שוחט מן הצוואר לשוחט מן העורף", והזכרתי לך משל זה לפי שבא לשונם ז"ל "שוחט מן הצוואר לשוחט מן העורף". אבל לאמיתו של דבר, כיון שהביא ההכרח לאכילת החי, הייתה הכוונה להקל מיתתו במה שקל להשיגו, לפי שאי אפשר להכות הצוואר אלא בסיף או כיוצא בו. והשחיטה אפשרית בכל דבר, ולהקלת המיתה הותנה חדות הסכין.
(מורה נבוכים ח"ג כו)

למרות קיומו של טעם כללי למצווה, אין סיבה לאופן המסוים שבו יש לבצעה. בהמשך כותב הרמב"ם שכל המצוות ניתנו משום אחת מן הסיבות הבאות:

אלא הדבר כפי שאמרנו בלי ספק, והוא שכל מצווה מאלו השש מאות ושלוש עשרה מצוות היא: או למתן השקפה נכונה, או לסלוק השקפה רעה, או למתן חוק צדק או לסילוק עוול, או להדריך במידה נעלה או להזהיר ממידה רעה.

הכל תלוי בשלשה דברים: בהשקפות ובמידות ובמעשים המנהליים המדיניים.
(שם שם לא)

רבות מן המצוות ניתן לסווג בקלות לקטגוריות שהציג הרמב"ם. כך הדיבר "לא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי" (שמות כ, ג; דברים ה, ז) מיועד לסילוק "השקפה רעה", בדבר קיומה של מציאות אלילית; מצוות כמו שילוח הקן או "וְאֶהְבֶּתָּ לְרַעַךְ כָּמוֹךָ" (ויקרא יט, ח) באות כדי להקנות דעה או מידה טובה, ומצוות שבין אדם לחברו מכוונות לבניית חברה צודקת.

טעמיהן של מצוות אחרות נסתרים יותר. הרמב"ם מקדיש מספר פרקים לביאור טעמי המצוות תוך חלוקתן לארבע עשרה תתי קבוצות, המקבילות לספרי ה'יד החזקה' שלו. מפאת קוצר היריעה לא נרחיב בכל המצוות, אלא נעמוד על קבוצה חשובה אחת – המצוות המכוונות כנגד עבודה זרה.

מעיון ב'מורה נבוכים' מתקבל הרושם שמטרתן העיקרית של המצוות היא תיקון הדעה ויצירת אמונה אמיתית. אמנם תיקון המידות ותיקון החיים החברתיים חשובים בפני עצמם, אבל יש להם גם חלק ביצירת התנאים לביסוסה של דעה נכונה.² מגמה זו מתאימה לערכן המרכזי של החכמה והדעה בעיני הפילוסופים.³ כך, מסביר הרמב"ם, כי מצוות רבות נועדו למנוע עבודה זרה. מצוות אלו מחייבות מעשים הפוכים מן המנהגים שנהגו בהם עובדי האלילים כחלק מעבודתם הדתית. יתר על כן, לדבריו ללא ידיעת אופני עבודת האלילים לא ניתן לעמוד על טעמי המצוות:

ואחזור עתה לענייני ואומר, כי הרבה מן המצוות לא נתבאר לי עניינם וידעתי טעמיהן אלא כאשר עמדתי על שיטות ה'צאבה' והשקפותיהם ומעשיהם ועבודותיהם כפי שתשמעו.

(שם ח"ג כט)

2 ראו מורה נבוכים ח"ג כו ועוד.

3 ראו גם בתחילת המאמר הראשון בספר הכוזרי לר' יהודה הלוי.

את עבודת המשכן מסביר הרמב"ם כחלק מביטולה של עבודה זרה. עבודת הקודש במשכן מכוונת את הקרבת הקרבנות לקדוש ברוך הוא במקום לאיליים. הרמב"ם מנמק אף איסורים שונים, כגון איסור גילוח הראש והזקן, האיסור המוטל על גברים ללבוש בגדי נשים ולהיפך ואיסורי ערלה וכלאיים, בהתנגדות למנהגים שרווחו בין עובדי אלילים.⁴

לפי שיטה זו, נתלות המצוות במציאות זמנית; לולא נהגו עובדי האלילים לגלח את ראשיהם כחלק מעבודתם, לא היה איסור בגילוח הראש. מכאן שלמצוות אין ערך עצמאי אלא הן תלויות במציאות חולפת.

לאור זאת הרמב"ם שואל: אם מטרתן של המצוות אינה אלא עיצובה של תפיסת עולם נכונה בעבודת ה', מדוע הקדוש ברוך הוא לא נטע בנו תפיסה כזאת מראש? אם אין המצוות נושאות ערך מצד עצמן, מדוע לא ניתן היה לוותר עליהן? תשובתו של הרמב"ם לשאלה זו היא יסוד חשוב באמונה: "טבע אישי בני האדם, לא ישנה אותם ה' כלל על דרך הנס".⁵ אין הקדוש ברוך הוא משנה את טבע בני האדם, וכיוון שאי אפשר לצוות על אדם לעבוד את ה', בלא שיקנה תחילה את כל המדרגות השכליות, יש צורך בכל תרי"ג המצוות.

לסיכום, לפי הרמב"ם המצוות באות לתקן את בני האדם בשלשה מישורים: דעות, מידות וחברה. תכליתן העיקרית היא הקניית דעה ואמונה נכונה.

ב. שיטת הרמב"ן

לפי הרמב"ן, תכליתן של המצוות היא חינוכית. הן מיועדות להקנות לנו מידות טובות קדושה וטהרה.

בפירושו לתורה דן הרמב"ן בטעם מצוות שילוח הקן, ואגב כך הוא גולש לדיון עקרוני בכלל המצוות.⁶ אמנם שיטת הרמב"ן דומה לזו של הרמב"ם, והוא אכן מצטט חלקים מ'מורה נבוכים', אולם הרמב"ן מתמקד יותר בנפש האדם. הדבר מתבטא גם בכך שאין המצוות, לדעתו, מיועדות למניעת עבודה זרה, אלא להעלאת הנפש ולהקנות לה מידות טובות.

למצוות שילוח הקן הוצעו מספר טעמים. השאלה המרכזית שבה דן הרמב"ן, היא מדוע ה' צריך למצוות בכלל? האם הן מועילות לו, או שמא ציווה אותנו בהן משום טעם אחר? בדומה לרמב"ם ב'מורה נבוכים', גם הרמב"ן סובר שלכל המצוות יש טעם, אלא שאין אנו מבינים את כל הטעמים. ובלשונו: "אין מניעות טעמי תורה ממנו אלא עיוורון בשכלנו, ושכבר נתגלה טעם החמורה שבהם לחכמי ישראל". באמצעות המצוות, לדעתו, נרכוש מידות טובות. כך מצוות שילוח הקן תחנך אותנו למידת רחמנות:

"כי יקרא קן צפור לפניך" – גם זו מצווה מבוארת מן "אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד" (ויקרא כב, כח). כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם...

ובהמשך:

4 מורה נבוכים ח"ג לז.

5 שם שם לב.

6 ראו פירוש הרמב"ן לדברים כב, ו.

כלומר **שלא חס האל על קן צפור** ולא הגיעו רחמיו על "אותו ואת בנו", שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו, שאם כן היה אוסר השחיטה, אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר.

הקשר בין מידות הנפש לבין מצוות שילוח הקן או האיסור לשחוט בהמה ובנה ביום אחד – גלוי. מצוות אלה מלמדות שגם כאשר יש צורך בהריגת בעלי חיים, עלינו לעשות זאת בדרך רחמנית. את הטעם העקרוני המתמש במצוות אלו, השפעה על מידותיה של הנפש, מייחס הרמב"ן גם לשאר המצוות. הוא מזכיר כי חז"ל ממקדים את עניינן של מספר מצוות, המתקיימות לכאורה לכבודו של הקדוש ברוך הוא, דווקא בתיקון האדם. הרמב"ן מדגים זאת בעבודת המקדש והקרבנות, שעובדי האלילים, להבדיל, ייחסו לה השלמה של צורכי האל, ואילו בתפיסתנו היא מכוונת אל האדם. הרמב"ן מביא תחילה את דברי מדרש תנחומא:

וכי מה איכפת לו להקדוש ברוך הוא בין ששוחט את הבהמה ואוכל, או אם נוחר ואוכל?! כלום אתה מויעילו, או כלום אתה מזיקו?! או מה איכפת לו בין אוכל טהורות לאוכל נבלות?! אמר שלמה: "אם חכמת חכמת לך" וגו' (משלי ט, יב) – הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וישראל, שנאמר "כל אמרת אלוה צרופה" (משלי ל, ה). למה? שיהא מגן עליך. (תנחומא שמיני ח)

הנה מפורש בכאן שלא באו לומר אלא שאין התועלת אליו יתעלה שיצטרך לאורה כמחושב מן המנורה, ושיצטרך למאכל הקורבנות וריח הקטורת, כנראה מפשרותיהם. ואפילו הזכר לנפלאותיו שעשה, שציוה לעשות לזכר ליציאת מצרים ומעשה בראשית, אין התועלת לו, רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בו עד שנהיה ראויים להיות מגן עלינו [...]

והביאו ראייה אחרת: "או מה איכפת לו בין אוכל טהורות והם המאכלים המותרים, לאוכל טמאות והם המאכלים האסורים, שאמרה בהם התורה (ויקרא יא, כח): "טמאים המה לכם". ורמז שהוא להיותנו נקיי הנפש חכמים משכילי האמת. ואמרם: "אם חכמת חכמת לך", הזכירו כי המצות המעשיות כגון שחיטת הצוואר ללמדנו המידות הטובות, והמצוות הגדורות במינין לזקק את נפשותינו, כמו שאמרה תורה (שם כ, כה): "ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא", אם כן כולם לתועלתנו בלבד...

(הרמב"ן לדברים כב, ו)

הרמב"ן סובר שכל המצוות נועדו לתקן את הנפש. חלק מהן מכוונות ליצור באדם מידות טובות, יש מהן המעצבות נפש טהורה ורוחנית, ויש המחנכות לאמת של עבודת ה', "עד שנהיה ראויים להיות מגן בעדנו".

חשוב לשים לב לכך שאף שאין לקיים את המצוות כדי לקבל שכר, אחת התכליות החשובות של קיומן הוא תיקונו העצמי של האדם, ומי שמגיע לידי כך יהיה ראוי להגנתו של הקדוש ברוך הוא. עניין זה זוקק דיון לעצמו, אך כדי שלא לסטות מנושאנו, לא נאריך בקודה זו. האדם מבקש את תקנת נפשו, שממנה משתלשלות ההתדבקות בקדוש ברוך הוא, וכתוצאה מכך – פרישת חסותו על האדם.

המהר"ל מדגיש כי המצוות הן גזרות אלוהיות, שיש להן סיבה וחכמה, אך אלו אינן נגלות לאדם. המצוות משלימות את נשמתו האלוהית של האדם, שכן הן מכוונות אותו לעשות מעשים שמשוקעת בהם חכמה אלוהית, גם אם אין הוא יודע את טעמם.

בספרו 'תפארת ישראל' מקשה המהר"ל מפראג על שיטות הרמב"ם והרמב"ן,⁷ והוא מציע הסבר שונה לגמרי למטרתן של המצוות.⁸ המהר"ל מתמודד עם השאלות כיצד המצוות משפיעות עלינו, אם אין אנו יודעים את טעמם? כיצד תקנה המצווה דעה טובה או מידה נעלה למי שאינו יודע כלל את טעמה ותכליתה? המהר"ל כותב כי כל המצוות הן גזרות, שניתנו בלי שהקדוש ברוך הוא 'מתחייב' לקיומן של טעם או סיבה, ולמרות זאת יש בהן חוכמה והן מועילות.

כי לא ניתנה לאדם המצווה בשביל שהיה מרחם, רק [=אלא] כי המצווה גזירה עלינו, ולא הביט השם יתברך מה שהמקבל חפץ ורוצה, רק הכל גזירה עלינו. [...]

וכן התורה שנתן השם יתברך על ידי משה, הכל במידת הדין וביושר. ולא יאמר בזה שהוא להנאת המקבל [...] אמנם אין הכוונה פה חס ושלום שאין עם דברי התורה הטוב והנועם כי כל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום שזה דבר ברור וכמו שיתבאר, רק הכוונה פה כי לא מצד הזה ניתנה תורה להנאתם.

רק נתנה תורה בדין וביושר, ועם זה הכל לטוב לנו, כי אין ראוי אל אשר הוא הטוב האמיתי שיבוא ממנו רק [=אלא] טוב. ולפיכך התורה היא לטוב לנו, אך הצוואה [=הצו, המצווה] היא גזירה שגזר עליהם המצוות.

(תפארת ישראל, ו)

הסבר זה אמנם מתיישב עם אמירות רבות של חז"ל, שלפיהן המצוות הן גזרות ועול על ישראל, אך מחרף את שאלת תכליתן של המצוות. אם המצוות אינן אלא גזרה, ואינן מספקות צורך של הקדוש ברוך הוא כשלעצמו, לשם מה גזר גזרות אלו, שאין להן טעם? המהר"ל מיישב שאלה זו לאור העיקרון הנפוץ בכתביו, האומר כי העולם כולו נברא לפי סדר,⁹ שחשוב ומשמעותי לשמור עליו. חוקרי מדעי הטבע מתארים וחוקרים את החוקיות הקיימת בעולם, החל ממערכת הכוכבים ועד הקטן שבתאים. בדומה למערכת החוקים בעולם הפיזי, קיימת חוקיות גם בעולם הרוחני. המהר"ל כותב שאת האדם, וביותר את העם הנבחר, מייחדת לא רק יכולת חשיבה טובה יותר, אלא מעלה רוחנית: "כי הפעולות המתייחסות אל מעלת נפשו הם הפעולות האלוקיות והם מצוות התורה, והם הם מיוחדים אל האדם לפי מעלת נפשו האלוקית".¹⁰ לא קשה להכיר בקיומו של סדר רוחני, גם אם איננו יודעים את פרטיו. לפי המהר"ל, הקדוש ברוך הוא יצר בחכמה סדר רוחני המתאים לעם ישראל, והתורה והמצוות מבטאות את הסדר ומוציאות אותו אל הפועל.

אמנם ישראל עם ה' אשר בחר בהם ונתייחדו אל השם יתברך יותר ויותר [...] נתייחדו עוד במצוות לא תעשה, שהם שס"ה, כפי אשר הם מיוחדים נתייחדו יותר שלא יצאו מן הסדר הראוי. ועוד

7 תפארת ישראל, ג. כדי לעמוד על משמעות דברי הרמב"ם והרמב"ן ראוי להעמיק בדבריהם בהקשרם.

8 תפארת ישראל, ו-ט.

9 העיקרון שהעולם מושגת על סדר מרכזי מהווה יסוד לרבים מהסבריו של המהר"ל. ניתן לראות יסוד זה בין השאר בספריו נצח ישראל, גבורות ה' ובי'נתיב התורה" שבנתיבות עולם.

10 תפארת ישראל, א.

נתייחדו במצוות עשה שהם רמ"ח מצוות, כי הנפש שהיא עומדת בגוף נוטה עצמה אל הטבע, והיא באמת נפש אלוהית מלמעלה רק שהיא עומדת בגוף, צריך להוציא אותה מן הטבע ולהיות לה דביקות בו יתברך. וזהו על ידי המצוות, אשר מעשה המצוות הוא לפי השכל אשר מסודר לאדם, ועל ידי שעושה המצווה שהוא סדר שכלי [...] יש לו דבקות בו יתברך.

(שם, ז)

ובהמשך:

אבל האדם הכל מצד הנפש, כי אין מעלתו האחרונה טבעית כלל, רק יש לאדם נפש אלוהית מיוחדת, וכפי נפשו האלוהית נתן לו גם כן מצוות מיוחדות אשר ראויים לו. ולכך נתן השם יתברך התורה, והיא בלתי טבעית, ועל ידה יצא אדם לפועל השלמות [...] וצריך שתצא נפשו אל הפועל מן החומרית, ואין זה רק [=אלא] על ידי מצוות אלוהיות.

מהגדרת המצוות כגזרות המיועדות לשמירה על הסדר האלוהי, נובע שהמצווה פועלת בגלל הציווי, המשקף את הסדר האלוהי, ולא משום שעצם מעשה המצווה הוא טוב בפרספקטיבה אנושית, כמו שכתבו הרמב"ם והרמב"ן.

שתי פנים לתפיסתו של המהר"ל: מצד אחד, הקדוש ברוך הוא יצר במאמרותיו ובגזרותיו את סדריו של עולם; ברצונו נבראו בעלי החיים והצמחים, וברצונו נוצרה האפשרות של השגת מעלה אלוהית. מבחינה זו, כל מצווה היא שרירותית כביכול.¹¹ מצד שני, הקדוש ברוך הוא יצר את הסדר בחכמה. המצוות המוציאות לפועל סדר זה, הולמות את העולם. בין קיומן של המצוות לבין העולם שוררת הרמוניה, ומכך צומחת תועלת. נקודה זו תתברר עוד בהמשך, והיא חיונית להבנת משמעותן של המצוות לעתיד לבוא.

על פי הגדרה זו, המהר"ל מסביר את מאמר חז"ל האומר שגוי ששבת חייב מיתה: כיוון שלפי דרכו אין תועלת אנושית בעצם השבתה בשבת, התועלת מגיעה רק בעקבות הסדר והציווי שבא בעקבותיו, לשבות בשבת.

לפי אותו עיקרון אפשר להסביר גם את מאמר חז"ל שגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה,¹² וכן מאמרים נוספים.

לסיכום, התפיסה האנושית אינה יכולה לרדת לסיבותיהן של המצוות. בעיניה הן אינן אלא גזרות, שעצם הציות להן מועיל לנו. טעמיהן אינם מתקשרים לעולם המעשה, אך משוקעת בהם חכמה אלוהית. המצוות מוציאות מהכוח אל הפועל את הסדר האלוהי הרוחני המתאים לכל יהודי, שכן מוטבעת בו נשמה אלוהית. מי שמוציא את כוחותיו אל הפועל על פי הסדר האלוהי המתאים לו, יגיע לדרגה רוחנית וממילא גם לטוב האלוהי.

ד. השלכות התפיסות השונות של טעמי המצוות

המצוות אינן עומדות בפני עצמן. הן חלק מעולם רוחני שלם של תורה, והן קשורות גם למכלול אורח החיים על רכיביו הקטנים והיומיומיים ביותר. מתפיסת המצוות עולות השלכות לתחומים רבים בתורה ובחיים המעשיים. היא עשויה להשפיע, למשל, על מתן קדימויות למצוות שונות, על תחושות כלפי המצוות, על דרכי החינוך ועל שאלות תיאורטיות יותר, כגון הגדרת תפקידו של המקדש, שלבניינו אנו מצפים, או לשאלת הסיבה להתבטלותן של מצוות לעתיד לבוא. מובן שאי אפשר להקיף את כל התחומים, ולכן נדון בשלושה תחומים, שאליהם התייחסו הרמב"ם, הרמב"ן והמהר"ל.

11 הדיון בבחינה זו מורחב בפרק ח בתפארת ישראל.

1. חיים של מצוות

הדיון בתחום ההשפעה הראשון יעביר את השיטות התיאורטיות שבהן דנו עד כה, לעולם המעשה הממשי: לא אחת כאשר לומדים אמונה, עולה השאלה כיצד יש להגדיר את זהותו של שומר המצוות: האם הוא אדם ככל האדם, שמשתדל גם לקיים תר"ג מצוות, או שמא כל הווייתו שונה. שאלה זו משמעותית מאוד בגיל ההתבגרות, שבו קובע האדם את זהותו.

אם תכלית המצוות היא קבלת שכר, הרי שאין שומר המצוות שונה באופן מהותי ממי שאינו מחויב בהן ואינו שומר אותן. כשם שתחום העיסוק אינו משנה את זהותו של האדם, וכשם שאין העצמי שלו משתנה בעקבות החלפת עבודה, כך אין זהותו של היהודי הדתי שונה משל הגוי. שומר המצוות אינו אמור לחוש שונה במיוחד רק בגלל 'עיסוקו הנוסף', חיי תורה ומצוות.

שיטתו של המהר"ל מתנגדת לגישה זו בצורה ישירה, ואילו התנגדויותיהן של שיטות הרמב"ם והרמב"ן אליה מובהקות פחות. המהר"ל אומר בפירוש שקיום המצוות אינו עיסוק נוסף, אלא הוא מבטא ומוציא מהכוח אל הפועל תכונות רוחניות הטמונות באדם מישראל. המצוות ניתנו לאדם בכלל ולאיש ישראל בפרט משום תכונותיו הייחודיות, המבחינות אותו באופן מהותי משאר יצורים, ובאמצעותן הוא מבטא תכונות אלה.

לפי הרמב"ן, המצוות באו לתקן את הנפש. כחלק מתיקון הנפש על האדם לקנות לעצמו מעלה רוחנית. גם לפי גישה זו, קיים הבדל מהותי בין מקיים המצוות למי שאינו עושה זאת.

גם לפי הרמב"ם, המצוות אמורות ליצור הבדל ממשי בהגדרת האדם. אמנם במבט ראשון נראה שהרמב"ם מתייחס לדברים חיצוניים כביכול, כמו תיקון הדעות, המידות או דרכי המדינה, אולם אם נעמיד עניינים אלו במסגרת ראייתו הכוללת, אלו הם בעצם מגדירי האדם. מהות האדם, במיוחד לאור דרכו הפילוסופית, היא הדעה שקנה. אדם שדעתו נכונה שונה מהותית מאדם גילי, שנוספה לו דעה כלשהי. זהותם ואישיותם שונה – השלם גדול מסכום חלקיו. מי שהשתלם בדעות ובמצוות אינו דומה למי שקנה תכונה חיצונית כלשהי. הוא עצמו היה לאדם שלם.

2. תפקיד המקדש והמשכן

אחת ההשלכות המובהקות של ההבדלים בין השיטות נוגעת להסבר תפקידם של המקדש והמשכן. הרמב"ם, כאמור, רואה במשכן ובעבודתו דרך של התמודדות עם עבודה זרה, ולמעשה, אמצעי למניעתה. בני הדורות הקודמים, אך גם בני זמננו, מתקשים לעבוד אל מופשט, ומעדיפים להתייחס אל המוחשי. כדי למנוע מאנשים לטעות ולעבוד אלילים שאין בהם ממש, אָפְּשֶׁר הקדוש ברוך הוא לעם ישראל לעבוד אותו במשכן ובמקדש, ובימינו – בבית הכנסת. לפי גישתו אין ייחוד לעצם המשכן. המשכן מסייע להפנות את המאמצים לכיוון נכון, ובאמצעותו דבקים ישראל בקדוש ברוך הוא.

לעומתו, הרמב"ן, בהתאם לשיטתו בעניין טעמי המצוות, רואה את תפקידו של המשכן עצמו להטביע בעם רשמים רוחניים. בפירושו לתחילת הפרשיות העוסקות בבניית המשכן, כותב הרמב"ן שהמשכן מיועד להמשיך את האור הרוחני הגדול שהיה בהר סיני, אך להשאירו באופן נסתר יותר. ובלשונו:

וסוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר. וכמו שנאמר שם וישכן כבוד ה' על הר סיני, וכתוב הן הראנו ה' אלוהינו את כבודו ואת גדלו, כן כתוב במשכן וכבוד ה' מלא את המשכן.

(הרמב"ן לשמות כה, ב)

לפי הרמב"ם, דומה המשכן לגדר, המונעת נפילה מבניין, ואילו לפי הרמב"ן, הוא דומה למעלית אל גג הבניין.

3. המצוות לעתיד לבוא

האמורא רב יוסף אומר שמצוות בטלות לעתיד לבוא.¹³ לפי הגמרא, ייתכן שאין תמימות דעים לגבי עניין זה. על כל פנים דברי רב יוסף צריכים ביאור; בהיותן אלוהיות, היו המצוות אמורות להיות נצחיות.

לפי הרמב"ם והרמב"ן, ניתן לענות על שאלה זו בפשטות יחסית: בעולם הבא לא יתקיימו כל אותם מכשולים גשמיים, המונעים דעה או מידה טובה, ולכן לא יהיה צורך במצוות. אם המצוות אינן באות אלא כדי להתמודד עם מכשולי העולם הגשמי ולהתגבר עליהן, הרי הן לא תהיינה רלוונטיות לעולם הבא, הרוחני. כשם שאין המצוות חלות על מלאכים, כך אין הן חלות בעולם הבא.

גם המהר"ל צועד בכיוון דומה,¹⁴ אבל לפי גישתו הקושיה קשה יותר. אם המצוות אינן אלא גזרתו של הקדוש ברוך הוא, הן אמורות להיות נצחיות. אמנם המציאות תשתנה, ואולי לא יצטרכו למעשים מיוחדים כדי לשמור על הסדר, אבל גזרותיו-מצוותיו של הקדוש ברוך הוא אינן אמורות להתבטל מחמת שינויים שחלו במציאות. קושיה זו נשענת בעיקרה על הפילוסופיה המניחה כי השלמות היא בהכרח סטאטית, וכיוון שדברו של ה' שלם, לא ייתכן בו כל שינוי, ובוודאי שלא יתבטל לעולם.¹⁵ כאמור, המהר"ל כותב שהמצוות באו להוציא אל הפועל סדר אלוהי, וכיוון שכך, בעקבות שינויים במציאות יצטרך גם הסדר להשתנות. אף על פי כן, כיוון שהמצוות אינן ביטוי אגבי של הסדר בלבד, אלא הן גזרות ישירות של הקדוש ברוך הוא, אין הן אמורות להתבטל.

המהר"ל מבחין בין התורה, שהיא התוכנית, ובין המצוות, שהן ביטוייה של התוכנית. התורה, שהיא מערך עקרונות המציאות, תתאים גם לעולם הבא; רק המצוות יתבטלו בו. התורה מופשטת יותר. היא נוצרה עוד קודם בריאת העולם, והיא מהווה את הסדר שעליו מושתתים העולם הזה והעולם הבא.¹⁶ לכן התורה תישאר בתוקפה גם בעולם הבא, אף שייתכן שביטוייה ולבושיה ישתנו.

המצוות, לעומת זאת, ניתנו כך שתהלומונה מציאות מסוימת. על כן במציאות רוחנית יותר אין הן רלוונטיות. המהר"ל כותב כי המצוות נועדו מראש לזמן קצוב, לשנות קיומו של העולם הזה בלבד. הקושי הפילוסופי מתיישב אפוא בכך שהתורה, שהיא דבר ה' הנצחי, אינה בטלה. לעומת זאת, המצוות, שניתנו במחשבה תחילה לזמן מוגבל, תשתנינה בבוא העת, בהתאם לרצונו של הקדוש ברוך הוא.

ישראל וונדי, בנו של דוד וונדי, עובד NDS משנת 2005, למד בישיבה לצעירים של ישיבת מרכז הרב, ולאחר מכן בישיבת בית אל, בה גם הוסמך לרבנות. את שירותו הצבאי עשה בחטיבת גבעתי. כיום לומד לתואר ראשון במקביל לעבודה ציבורית. חיבר את הספר 'תשובות מספר הכהן', ופרסם מאמרים רבים בכתבי עת ועלונים. נשוי לשרה חיה ואב לשניים.
ywende@gmail.com

13 נידה סא ע"ב.

14 תפארת ישראל, נב.

15 אמנם דברי המהר"ל מבוססים לרוב על דברי חז"ל ועל דברי קבלה, אך במקומות רבים מהלכיו הולמים את אופן החשיבה הפילוסופי, כמו למשל בהקדמה לספרו **נצח ישראל**.

16 כך מבין המהר"ל את האמור **בוהר** תרומה קסא: "אסתכל באורייתא וברא עלמא" [=הסתכל בתורה וברא את העולם].